

PRAVDIVÝ PŘÍBĚH Z DOB STUDENÉ VÁLKY

ŠPIONI POD BERLÍNEM

DAVID STAFFORD

 PRESS

Špioni pod Berlínem

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

David Stafford

Špioni pod Berlínem – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

ŠPIONI POD BERLÍNEM

Špioni pod Berlínem

David Stafford

Copyright © 2013, David Stafford
Translation © Radovan Baroš, 2023
Illustrations © private collection; © Hulton Archive;
Imperial War Museum, London; W. Durie; US National Archives.
Maps and diagrams on pp. 252, 257 © W. Durie, 1997

ISBN tištěné verze 978-80-264-4801-3
ISBN e-knihy 978-80-264-5143-3 (1. zveřejnění, 2024) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-264-5144-0 (1. zveřejnění, 2024) (mobi)
ISBN e-knihy 978-80-264-5139-6 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

Věnováno sestře Liz, spolupřeživší studené války

Obsah

<i>Předmluva</i>	11
<i>Úvod</i>	13
1. „Příběh, na jehož motivy se točí thrillery“	19
2. Náš člověk ve Vídni	30
3. U zahuleného Joea	46
4. Černý pátek	63
5. Lidský faktor	71
6. Carlton Gardens 2	82
7. Agent „Diomid“	90
8. Operace PBJointly	100
9. „S vyhrnutými kilty, Bille!“	112
10. Pod Berlínem	123
11. Zahájení odposlechu	145
12. Chester Terrace	159
13. Eldorado	167
14. „Držet si palce“	176
15. „Je to pryč, Johně“	186
16. Přistižení při činu	192
17. „Akt gangsterismu“	203
18. Tunelové vidění	210
<i>Epilog</i>	223
<i>Seznam použité literatury</i>	237
<i>Obrazová příloha</i>	243
<i>Poděkování</i>	269
<i>Autor</i>	273
<i>Poznámky</i>	275

Předmluva

Držíte v ruce doplněné vydání knihy, která poprvé spatřila světlo světa v roce 2002. Krom toho, že jsem do ní zařadil nové poznatky uveřejněné na stránkách interní historie berlínského špionážního tunelu z dílny CIA, a to včetně jeho správného krycího jména *PBJointly*, v ní rozkrývám také podíl americké Národní bezpečnostní agentury na inkriminované operaci a potvrzují, že její britský protějšek, Vládní komunikační ústředí (GCHQ), se jí rovněž zúčastnil. Mimoto kniha přináší i očitá svědectví pořízená až po publikaci prvního vydání knihy a získaná z rozhovorů s americkými a britskými experty, kteří se zabývali řešením rozličných technických, komunikačních a překladatelských problémů spjatých s berlínskou operací. A zařadil jsem do ní i víc biografických detailů o některých klíčových aktérech popisovaných událostí, nové či doplněné pasáže o německé účasti na operaci, o berlínské návštěvě Iana Fleminga či o zkoumání technických parametrů tunelu východoněmeckou Stasi, přičemž jsem se neopomněl zmínit ani o obavách východoněmeckých úřadů, aby po vybudování Berlínské zdi nechtěl tunel někdo využít k útěku na Západ. Nové vydání knihy obsahuje i zmínku o objevu zbytků tunelu ve východním Německu, k němuž došlo v roce 2012, a osvětluje i okolnosti, za jakých se tam dostaly.

V neposlední řadě jsem neodolal tomu, abych do nového vydání *Špiounů pod Berlínem* zařadil i několik úryvků z korespondence a vzpomínek ze setkání s Peterem Lunnem, důstojníkem SIS, jenž řídil britskou část operace. Ten se až do své smrti – Lunn zemřel v roce 2011 – odmítal veřejně přiznat k tomu, že se na této operaci jakkoliv podílel. Přesto mi za mou knihu srdečně poděkoval. „... *Vaše kniha*

obdivuhodným způsobem vystihuje anglo-americké obavy, že by Sověti... mohli na Západ překvapivě zaútočit,“ svěřil se mi. *„Přibližuje nám svět, který byl svírán obavami, jimž dnes už jen málokdo rozumí.“* Doufejme, že jednoho dne dojde k oficiálnímu uznání významné role, kterou Peter Lunn v této pozoruhodné epizodě dějin studené války sehrál.

David Stafford, říjen 2020

Úvod

V padesátých letech, kdy jsem byl ještě dítětem školou povinným, se mou první hlubokou vzpomínkou na studenou válku stal novinový titulek oznamující úmrtí Josefa Stalina. Cítili jsme tehdy, jako by se nad námi rozplynul nějaký těžký tmavý mrak. Až příliš záhy jsem si však uvědomil existenci dalšího. V důsledku prvního termonukleárního výbuchu, k němuž došlo jen o pár měsíců dříve, se vypařil atol v Tichém oceánu. Hřib sahal do výšky čtyřiceti a dosahoval šířky sto šedesáti kilometrů. Pak Sověti na Sibiři uskutečnili první pokusný výbuch vodíkové pumy a Britové otestovali tu svou v australské Woomere. Byly odstartovány závody v jaderném zbrojení. Milionů lidí po celém světě se začaly zmocňovat obavy, že by se mohli stát nedobrovolnými svědky konce našeho světa. Británii, jak jsem se dozvěděl, se před překvapivým nukleárním útokem mělo dostat pouze čtyřminutové varování.

V místních novinách otiskli mapku znázorňující ničivé následky případného atomového útoku na moje rodné město Newcastle upon Tyne v soustředných kruzích postupujících od okamžitého vypaření všeho živého v epicentru výbuchu v centru města až po pomalou smrt ozářením na našem vzdáleném předměstí. Přemítal jsem nad ní v noci, když jsem nemohl spát. Jak rychle a jestli vůbec by nás otec stihl odvézt v našem rodinném automobilu do bezpečí? A kdybychom přežili samotný výbuch, jak by asi probíhalo naše umírání na nemoc z ozáření? Dospělí se kategoricky odmítali takovými myšlenkami zabývat, což bylo nejspíš rozumné. V USA se však týden co týden konaly cvičné přesuny do krytů. „Vezměte si s sebou vlněnou čepici,“ radil jeden optimistický leták. Ředitel amerického úřadu pro

civilní obranu to však tak optimisticky neviděl. Podle jeho odhadů mělo hned v první den jaderného konfliktu zemřít třicet šest milionů Američanů a přeživší měli být odsouzeni k „drsné, surové, primitivní, špinavé a nuzné existenci“.¹ Moje bujná představivost dítěte na prahu dospívání tento neradostný obraz obohatila o další neméně chmurné detaily.

Tyto apokalyptické vize jaderné války a překvapivého nukleárního útoku děsily rovněž vládní kabinet y a vymezovaly náplň práce jejich zpravodajských služeb. Monitorování arzenálů jaderných i konvenčních zbraní a neustálé vyhlížení i těch nejnepatrnějších náznaků případné vojenské hrozby stravovaly energii a napínaly rozpočty šéfů zpravodajských agentur i řadových agentů na Východě i Západě. Tajné služby mezi sebou soupeřily ve vymýšlení stále odvážnějších operací, které by jim poskytly zpravodajské informace nezbytné k vybudování co možná nejefektivnější zpravodajské sítě. Berlínský špionážní tunel byl jedním z nejpozoruhodnějších takových počinů.

Tento odvážný a nápaditý projekt, jenž se dostal na titulní strany deníků celého světa, byl společnou operací americké Ústřední zpravodajské služby (CIA), která mu dala krycí jméno *PBJointly*, a britské Tajné zpravodajské služby (SIS). Jeho součástí bylo vyhloubení osmisetmetrového tunelu vedoucího napříč hranicí mezi spojeneckými sektory oddělujícími východní a západní Berlín, aby tak mohly být napíchnuty komunikační kabely, jimiž proudily jedny z nejúzkostlivější střežených sovětských tajemství. Tehdejší ředitel CIA Allen Dulles projekt označil „za jednu z nejprínosnějších a nejsmělejších operací, jakou jsme kdy podnikli“. Mluvil o něm také jako o „nejdramatičtější a nejvýznamnější operaci studené války zaměřené na sběr zpravodajských informací“. Tento zázrak technické vynalézavosti měl předchůdkyni a inspirátorku v obdobných, byť dnes již do značné míry zapomenutých operacích ve Vídni.

Jednalo se však zároveň o hluboce kontroverzní projekt. Sovětská KGB byla o jeho existenci informována od samého začátku vinou zrádce, který jeho podrobnosti předal nadřízeným v Moskvě. Britský zpravodajský důstojník George Blake byl později odsouzen k dvaadvaceti letům vězení za vyzrazení velkého množství utajených informací Sovětskému svazu. Když byl Blake v roce 1961 odhalen, mělo se všeobecně za to, že špionážní tunel se stal nástrojem sovětské lsti a dezinformace, komplexní a důmyslnou zbraní obrácenou proti jeho architektům. Avšak konec studené války a následná odhalení o průběhu a výsledcích operací KGB tuto domněnku překvapivě usvědčily z omylu. Dnes vše nasvědčuje tomu, že tunel si navzdory všemu chválu, kterou na jeho adresu vyslovil Allen Dulles, beze zbytku zasloužil.

Toto je první práce pojednávající výlučně o historii berlínského tunelu, jemuž je ve všeobecných dějinách špionážních služeb za studené války obvykle věnována jen krátká zmínka nebo poznámka pod čarou. Čas od času o něm sice vyšel i nějaký článek, nikdy mu ale nebyla zasvěcená samostatná publikace a ani žádnému jinému tunelu z období studené války se nikdy nedostala takto exkluzivní pozornost. V době, kdy jsem zpovídal své zdroje od CIA o jejich práci v padesátých letech, vyšlo kupříkladu najevo, že o dvě desetiletí později vykopaly USA další tunel pod sovětským velvyslanectvím ve Washingtonu. Operaci údajně řídily FBI a Národní bezpečnostní agentura (NSA) a jejím úkolem bylo monitorovat rozhovory vedené mezi členy sovětského a později i ruského diplomatického sboru. Důstojník FBI Robert Hanssen, zatčený začátkem roku 2001 za špionáž, jeho existenci však podle všeho vyzradil Moskvě. Nic netušící FBI do tunelu prý vodila vysoce postavené představitele administrativy a armády, aby se jim pochlubila s jeho důmyslným elektronickým zařízením. Podle jednoho washingtonského zpravodajského zdroje Sověti tunel od první chvíle, kdy se dozvěděli o jeho existenci, využívali jako kontrašpionážní kanál, skrz

který do centrály FBI proudily dezinformace, a celá tato nákladná operace tak pro USA skončila fiaskem a kolosální ostudou. Co se Rusů týče, ti se dle očekávání nechali slyšet, že pokud se zvěsti o americké operaci zakládají na pravdě, tak se jedná o nehorázné porušení mezinárodního práva. V Moskvě však operace vzbudila jen pramalé překvapení a navozovala spíše znuděný pocit „již jednou viděného“ (*déjà vu*). „Není tajemstvím,“ konstatovala mluvčí Služby vnější rozvědky (SVR), která je nástupkyní zahraniční výzvědné služby KGB, Taťána Samolisová, „že americké zpravodajské služby mají neodolatelnou slabost pro kopání tunelů.“² A britský deník *The Times* si neodpustil jízlivou poznámku, že „dokonce i ti nejostřílenější matadoři studené války nejspíš pocítili v souvislosti s operací pod sovětským velvyslanectvím záchvěv vzrušení“.

Berlínský tunel představuje významnou kapitolu v dějinách studené války. Byla to společná britsko-americká operace, během níž CIA a SIS pracovaly v těsné součinnosti. Bohužel v obou zemích ve výkladu událostí spojených s budováním tunelu převážila úzce národní perspektiva, která zamlžuje klíčový aspekt celého projektu. Pro ilustraci postačí uvést, že v oficiálních dějinách berlínského tunelu, publikovaných v roce 2012 americkou Národní bezpečnostní agenturou, se uvádí, že šlo „o speciální operaci zorganizovanou americkými špiónážními službami, jejímž cílem bylo odposlouchávat sovětské a východoněmecké komunikační kanály“. O Britech se tam vůbec nemluví.

Zatímco CIA a NSA o svých operacích v Berlíně během studené války hovoří relativně otevřeně, SIS v souladu s britskou tradicí zachovává hrobové mlčení. A ani Vládní komunikační ústředí (GCHQ) sídlící v Cheltenhamu, které je coby agentura zabývající se dekodováním šifrovaných sdělení britským protějškem americké NSA, nesděluje o své účasti na projektu žádné podrobnosti. To má nevyhnutelně

za následek, že tunel je všeobecně vnímán jako ryze americká operace. Tato kniha si mimo jiné klade za cíl uvést věci na pravou míru a poukázat na klíčovou roli, kterou v procesu koncipování, plánování a řízení této tajné operace hráli SIS a Britové. „Zvláštní vztahy“ mezi Londýnem a Washingtonem, pakliže o nich lze vůbec mluvit, se nejsilněji a nejtrvaleji projevují v oblasti sdílení špiónážních informací a zpravodajské klání vedené za studené války Západem bylo převážně výsledkem aglo-amerického týmového snažení.³

Dalším důvodem, proč jsem se rozhodl psát o berlínském tunelu, je dnes stále častěji kladená a stále záhadnější znějící otázka po tom, o co vlastně ve studené válce vůbec šlo. Pro mladou generaci narozenou po skončení tohoto konfliktu může být obtížné pochopit, jak hluboký byl strach, který ho živil. Příběh berlínského tunelu a jeho vídeňského protějšku nám podle mého soudu může tuto otázku pomoci osvětlit.

Poznámky

- (1) Sovětská tajná služba byla za celou dobu své existence označována mnoha akronymy. Kvůli zjednodušení v této knize používám tu nejnotoričtěji známou zkratku KGB.
- (2) Většina dříve publikovaných historií Berlínského tunelu uvádí jako jeho krycí jméno GOLD (zlato) nebo STOPWATCH/GOLD (stopky/zlato). Interní historie operace vypracovaná CIA a publikovaná roku 2007, však odhaluje, že ve skutečnosti akce nesla kódové označení PBJOINTLY a že výsledný zpravodajský produkt celé této výzvědné operace měl kódové označení REGENT. Pakliže britská SIS používala vlastní krycí jména, tak během práce na této knize (2020) byly její archívy stále ještě neprodyšně uzavřené, a případná kódová označení jsou tudíž doposud neznámá.

Říjen 2020

„Příběh, na jehož motivy se točí thriller“

Je duben 1956. Od Hitlerovy sebevraždy v podzemním bunkru pod zahradou Říšského kancléřství uplynulo jedenáct let. Berlín stále ještě leží v troskách a je plný uprchlíků. Srdce tohoto kdysi pyšného hlavního města Bismarckova Německa, této metropole, o níž Hitler snil jako o hlavním městě tisícileté říše, je rozervané spojeneckým bombardováním a sovětskou palbou. Budovy stále ještě nesou šrámy po těžkých dělostřeleckých útocích a posledních urputných bojích mezi nacistickými jednotkami a oddíly Rudé armády. Rozsáhlé plochy městské zástavby srovnané se zemí a hory cihel a kamení hyzdí střed města: na konci války se jenom v Berlíně nacházelo sedmdesát milionů kubických metrů sutin, což byla celá jedna sedmina veškerých sutin v poválečném Německu.

Brandenburská brána, která je symbolickým srdcem města, stojí v zemi nikoho na konci někdejšího úchvatného tříproudového bulváru Unter den Linden, který se proměnil v pustou ulici, v níž sídlí jen několik provizorně opravených kanceláří a nutných obchůdků. Z Říšského sněmu zbylo jen vypálené torzo. Jen několik stovek metrů vzdálená budova Hitlerova Nového říšského kancléřství byla už dávno zbourána a její kameny byly použity ke stavbě památníku připomínajícího vojáky Rudé armády, kteří padli při dobývání města. Každý den se za pomoci pečlivě umístěných výbušnin k zemi skácí další polorozbořená zřícenina bez střechy.

Město poznamenané fyzickou zkázou je paralyzované také po politické stránce, kvůli čemuž je jeho budoucnost značně nejistá. Nachází se asi sto šedesát kilometrů za „železnou oponou“, která odděluje

demokracie na Západě od sovětských satelitů na Východě. Později toho roku přeroste hromadící se nespokojenost v Maďarsku v lidové povstání, které do ulic Budapešti přivede sovětské tanky a přiměje desítky a stovky tisíc Maďarů k útěku na Západ.

Zatímco nevelké město na Rýnu Bonn je už sedm let hlavním městem rychle se vzdávající Spolkové republiky Německo, na Berlín jako na své hlavní město vznáší nárok sovětský loutkový stát, Německá demokratická republika. Oficiálně se však město stále ještě nachází pod okupační správou čtveřice vítězných mocností z roku 1945: Velké Británie, Spojených států amerických, Francie a Sovětského svazu.

Berlínská zeď spatří světlo světa až za pět let. Berlíňané žijící v jedné části města mohou stále ještě dojíždět za prací do té druhé a dál navštěvovat přátele a členy rodiny, kteří tam žijí. Mohou tak ovšem činit jen na zvláštních kontrolních stanovištích poté, co se prokáží dokumenty potvrzujícími jejich totožnost. Telefonické spojení bylo přerušeno. Poté, co východoněmecký režim přerušil veškeré dodávky elektřiny, zajišťuje energetické dodávky do západní části města pouze generátorová stanice provozovaná Američany. Město drtí svěřací kazajka ustavičného strachu, nejistoty a napětí.

V uprchlických táborech, v provizorních příbytcích rozesetých po celém městě nebo v přeplněných činžovních domech se tísní tisíce běženců, kteří proudí do západního Berlína zpoza „železné opony“. Mnozí pocházejí z východního Berlína a dalších zrušených měst, jako jsou Lipsko, Drážďany nebo Chemnitz nedávno přejmenované na Karl-Marx-Stadt. V roce 1953 přerostla nevraživost vůči Walteru Ulbrichtovi a jeho režimu v lidové povstání, které bylo rozdraceno sovětskými tanky. Stovky protestujících byly zabity a tisíce dalších skončily za mřížemi. Východoněmecké žaláře jsou stále ještě plné politických vězňů. Od té doby počty východních Němců dennodenně

prchajících do západního Berlína neúprosně stoupají. Jsou mezi nimi desítky, možná stovky špiónů.

„Jděte ven a hledejte ty, kteří mají pocit, že se k nim osud nebo příroda zachovaly nespravedlivě,“ radil cynicky během debaty o náboru nových agentů sovětský generál Pavel Sudoplatov, velitel zvláštního útvaru KGB (Spetsbyro) číslo 1.¹ Lidské trosky, vyvržené do světa válkou, vyprodukovaly celé zástupy takových rekrutů pro Východ i Západ. Toto město, které je hlavním městem studené války, je jejich přirozeným živlem. Tady se mohou volně pohybovat mezi hranicemi jednotlivých sektorů a pídít se po informacích, které by mohli nabídnout tomu, kdo zaplatí nejvíc.

Jedním z očitých svědků výnosného černého trhu se špiónážními informacemi, jenž bez přestávky bujel až do konce desetiletí, byl i Ian Fleming, tvůrce nejslavnějšího fiktivního tajného agenta nedávné doby Jamese Bonda, jenž měl již svůj debut ve Flemingově prvním románu *Casino Royale*, publikovaném v roce 1953. Coby manažer zahraniční redakce londýnského listu *Sunday Times* spisovatel odletěl do Berlína za účelem sběru materiálu pro sérii článků s podtitulem *Vzrušující města*. Průvodcem po troskách zničeného města se mu stal vysoce ceněný německý dopisovatel *Sunday Times* a bývalý vyznamenaný příslušník britských *commandos* Antony Terry, který velkou část války strávil v německém zajetí. Flemingova síť zahraničních dopisovatelů, známá pod přezdívkou „Mercury“, byla autentickou tiskovou agenturou. Souběžně s tím ale poskytovala krytí pro agenty SIS. K nim patřil i Terry, jenž po válce ve službách vojenské rozvědky vyslyšel Němce podezřelé z válečných zločinů, a právě od něj Fleming získal veškeré podstatné informace o dění v Berlíně.

Sám Fleming byl osobou s těsnými vazbami na špiónážní komunitu. Za války pracoval pro námořní výzvědnou službu a hrál aktivní roli při budování anglo-americké zpravodajské aliance, a tak nebyl

ve spleťtém světě špiouů a tajných agentů žádným nováčkem. Dvojici mužů doprovázela Terryho manželka Sarah Gainhamová, novinářka a autorka thrillerů, která rovněž udržovala kontakty s SIS. Fleming, který familiárně Terryho oslovoval „Tony“, o něm také mluvil jako o „našem muži v Německu“, což byla žertovná narážka na jiného bývalého britského zpravodajského důstojníka, jenž se stal spisovatelem špiouážních románů, Grahama Greena, který před nedávnem publikoval kousavě satirický špiouážní román *Náš muž v Havaně*, čerpající z jeho válečného působení v SIS.

Všichni tři se vmáčknou do Terryho oprýskaného Volkswagenu a vyrazí na prohlídku nejznámějších pamětihodností obou částí rozděleného města. Začnou centrálou někdejšího Gestapa a trosek Hitlerova bunkru, obdivují se pokladům Pergamonského muzea a skončí výpravou za lákadly berlínského nočního života, která se protáhne až do čtvrté hodiny ranní. Na Fleminga udělá dojem zejména velké množství transvestitů, což je tradiční součást místního koloritu, která přežila dokonce i éru třetí říše. Obzvlášť silný dojem v něm zanechá květinářka ve středních letech, „jakou by člověk mohl klidně spatřit někde na londýnské Piccadilly. Žena sloužila jako desátnice u pancéřové divize a na každou otázku měla připravenou pohotovou odpověď v typickém berlínském nářečí,“ píše Fleming se špatně skrývaným obdivem. Tato exkurze do víru berlínského nočního života byla podle všeho ta nejvíce vzrušující část jeho tehdejší návštěvy.

Fleming má však důležitější věci na práci, a tak další den stráví sběrem informací o jednom z hlavních průmyslových odvětví ve městě – o špiouáži.

Jeho informátorem je zábavný chlapík se smyslem pro ironii, který ho provádí po místech, která s oblibou navštěvují špioni. Fleming o něm mluví jako o panu „O“, protože se jedná o notoricky známého prostředníka, jenž prodává informace navzájem si konkurujícím

západním zpravodajským službám, které mu nabídnou tu nejvyšší sumu. Očividně se mu žije dobře, konstatuje Fleming. Pan „O“ je obtloustlý a dobře živěný, žije ve vile na předměstí a kouří drahé cigarety značky Muratti. Jedná se o první cigarety se zlatým filtrem, které Fleming – očima Jamese Bonda – opět po letech spatřil. Během loučení mu „O“ předá tajný východoněmecký dokument. Jedná se o kompletní organizační schéma komunistické tajné služby Stasi. Fleming si povšiml, že jedno její oddělení, *Abteilung 8*, nese zlověstný nadpis „Diverze a sabotáž, přípravy na den ‚X‘“.²

Panuje zde vskutku čilý obchod se špionážními informacemi. Působí zde bezpočet zpravodajských agentur: CIA, KGB, Stasi, francouzská SDECE a řada dalších. Jen samotná KGB, sídlící v bývalé nemocnici svatého Antonína na východním předměstí Karlshorst, má osazenstvo čítající takřka tisíc lidí. SIS má sídlo v kancelářské budově sousedící s impozantním olympijským stadionem vybudovaným Hitlerem pro olympiádu v roce 1936. Areál nyní slouží za sídlo britské vojenské správy ve městě a je užitečnou, i když relativně průhlednou zástěrkou pro osazenstvo SIS čítající přibližně stovku osob. CIA se před časem přestěhovala. Léta obývala někdejší štáb Hitlerova vrchního velitele ozbrojených sil, polního maršála Wilhelma Keitla, podivně staromódní budovu obklopenou zelení, kterou na berlínském předměstí Dahlem nechal vystavět Hitlerův architekt Albert Speer. Navyšování početního stavu rezidentury si vynutilo její přesun do rozlehlého amerického vojenského areálu na dlouhé a široké třídě Clayalle, která je páteří amerického sektoru.³

Na jihu, v takřka liduprázdné městské čtvrti Rudow, která se vyznačuje bezmála venkovským rázem, vyznačují hranici mezi Východem a Západem bíle natřené kůly zatlučené do země. Nedaleko vyrostla nouzová kolonie z chatrčí a dočasných příbytků zbudovaných z trosek a obývaných uprchlíky. Tu a tam se kolem projde

hlídka východoněmecké pohraniční stráže. Hned za hranicí se nachází dálnice spojující centrum východního Berlína s letištěm Schönefeld a lety do Moskvy, Varšavy, Prahy a dalších hlavních měst východního bloku.

Mezi dálnicí a ostatním drátem na východní straně se nachází otevřené pole a hřbitov. Za nimi leží vesnice Alt-Gliencke, která ovšem stále ještě patří k městu, a její ulice jsou proto vydlážděné kočičími hlavami. V západním směru, asi osm set metrů za hranicí amerického sektoru, stojí uprostřed pole tři nízké moderní budovy, obklopené dvěma řadami ostnatého drátu. Mezi lidmi se proslýchá, že jde o maskovanou radarovou stanici monitorující přílety a odlety sovětských letadel na Schönefeldu a provoz na nedalekém vojenském letišti Johannisthal. Stavba začala před dvěma roky a byla rychle dokončena. Do objektu neustále vjíždějí a zase z něj vyjíždějí vojenské nákladáky a džípy. Na místě byli spatřeni uniformovaní vojáci s odznaky příslušníků signálního sboru americké armády. Východoněmecké pohraniční hlídky na areál občas hledí skrz zvětšovací skla dalekohledů, ale pohled na něj jim už dávno zevšedněl. Stala se z něj jen další rekvizita v neustále se rozrůstajícím depozitáři studené války. Opodál se ve větru pomalu otáčejí lopatky jediného fungujícího větrného mlýnu ve městě.

Toho roku bylo jaro deštivé. Již několik týdnů město bičuje hustý déšť, který prosakuje neopravenými střechami a proniká až dolů do sklepů a suterénních místností, v nichž se stále ještě tísňí uprchlíci a lidé bez přístřeší, zkratuje kabely podzemního vedení a vysílá do terénu opravářské čtyři pendlující sem a tam po městě. Nikomu tak nepřipadá divné, když se na jednom místě na Schönefelder Chaussee nacházejícím se přímo naproti radarové stanici v jednu hodinu ráno 22. dubna objeví skupinka mužů a začne zběsilým tempem hloubit dva až tři výkopy.

Kopáči nejsou však obyčejní dělníci. Jsou to příslušníci speciální jednotky Rudé armády, která si říká signální útvar, jejichž činnost je vedena jasným záměrem. Asi po hodině práce, jen několik metrů pod povrchem vozovky, se znenadání probourají do čehosi, co připomíná podzemní místnost nebo komoru. Muži zvědavě, ale opatrně civí dolů do tmy.

Většina Berlíňanů ještě spí. Jedním ze spáčů je i šéf východoněmecké zahraniční špionážní služby HVA Markus Wolf, jeden z nejbezohlednějších a nejnápaditějších ředitelů tajných služeb dvacátého století. Mezi západními špionážními službami je pro svou schopnost vyhybat se objektivu fotoaparátů znám jako „muž bez tváře“. Když před čtyřmi lety přebíral vedení agentury, bylo mu teprve dvacet devět let, a někteří lidé jej tak pokládají za příliš mladého a lehkomyšlného. Wolf však pochází z dobré komunistické rodiny, žil v Moskvě, hovoří plynule rusky a těší se důvěře Sovětů. Ve skutečnosti není jeho před nedlouhou dobou založená tajná služba o moc víc než jen pouhý satelit sovětské KGB.

K ránu ho probudí jeho hospodyně a oznámí mu, že u zahradní branky na něj čeká ministr státní bezpečnosti Ernst Wollweber. Wolf už přežil dost komunistických čistek, aby vůči nenadálým nočním návštěvníkům pojal okamžité podezření. Sáhne po nabitě pistoli odložené na nočním stolku a škvírou mezi závěsy pohlédne ven. Venku spatří ministra a obstarožní Volkswagen. Zmatený Wolf otevře venkovní dveře. Rusové ho volají v naléhavé záležitosti, vysvětluje Wollweber: neměl čas zavolat si služebního řidiče, a tak si vypůjčil sousedův vůz. Odkodracají se směrem k Alt-Glienicke. Tam se jim v šedavém světle ranního rozbřesku naskytne pohled na výkopové práce na Schönefelder Chaussee. Před nimi stojí muži, v nichž Wolf okamžitě poznává špičky sovětské vojenské rozvědky v Berlíně.

Vojáci se za pomoci krumpáčů prosekali betonem a pronikli do podzemní komory. Wolf spolu s ostatními slézá dolů. Podél stěny

se vinou svazky kabelů, které jsou pečlivě oddělené jeden od druhého a z nichž některé mizí pod poklopem v podlaze. Až teprve po poledni a po nekonečných telefonátech na vyšší místa technici konečně odstraní poklop a odhalí šachtu vedoucí do tunelu obloženého ocelovými skružemi, jenž se ztrácí ve směru americké radarové stanice.

Wolf toho viděl však už dost, aby mu bylo jasné, že stojí tváří v tvář zpravodajskému husarskému kousku. Odposlouchávané kabely slouží pro předávání jedněch z nejstřeženějších a nejchoulostivějších sdělení Rudé armády. Patří k nim i komunikace mezi Moskvou a Wünsdorfem: ten se nachází jižně od Berlína a sídlí v něm velitelství veškerých sovětských vojsk v Německu. Je to sen každého zpravodajského důstojníka a zázrak moderní techniky, připouští s neochotným uznáním profesionála.⁴

Sověti dychtí po tom, aby z této aféry vytrískali propagandistický kapitál, a během osmačtyřiceti hodin uspořádají tiskovou konferenci pro západní média lačná po senzacích, což je v tomto tajnůstkářském městě nevidaný projev otevřenosti. Mluví Rudé armády prohlašuje, že tunel je bezostyšným aktem imperialistické agrese a mezinárodního gangsterismu, a nerozpakuje se ukázat prstem přímo na Washington. Novináři a fotografové nedočkavě sestupují dolů do šachty, aby se zúčastnili prohlídky, kterou vede sovětský vojenský velitel města, plukovník Ivan Kocjuba. Postupuje s nimi tunelem až k improvizované zábraně z pytlů s pískem naskládaných na sebe. Na vrcholku této zábrany je posazeno oznámení načmárané narychlo rusky a německy: „Právě vstupujete do amerického sektoru.“ Rozsvítí se blesky fotoaparátů a snímek se objeví v novinách po celém světě.

U amerických novinářů se tento žert setkal s příznivým ohlase. Ve Washingtonu však nikdo nic nepřiznává. Ani v Pentagonu, ani na ministerstvu zahraničí, ani v CIA. Není však těžké dát si dvě a dvě dohromady. Tisk není šokován ani zděšen, ale právě naopak: je

v euforii. Poté, co Američané nedokázali pomoci východním Němcům během povstání v roce 1953, jejich prestiž mezi Němci značně upadla. KGB spáchala řadu únosů. K tomu nejdramatičtějšimu došlo o dva roky dříve, v den desátého výročí slavného bombového atentátu na Hitlera, kdy v západním Berlíně zmizel šéf nedávno založené západoněmecké civilní kontrarozvědky a bývalý člen protihitlerovského odboje Otto John, aby se záhy nato objevil na Východě, kde vystoupil s kritikou Západu a požádal o politický azyl. Špionáž představuje kolbiště, na němž Sověti podle všeho vítězí. Konec konců CIA byla založena teprve před osmi lety. KGB naproti tomu odvozuje svůj původ přímo od Leninovy Čeky, která byla založena hned po bolševické revoluci v roce 1917. Sověští špioni se ve Washingtonu objevují až příliš často.

Americké noviny přinášejí s pocity zadostiučinění a nadšení americkému lidu zprávu o tunelu. „Yankeeská důmyslnost a vynalézavost přece jen není mýtus,“ hlásá *Washington Post* s nepředstíraným entuziasmem v textu nazvaném „Tunel lásky“. „Upřímně,“ píše se v úvodníku deníku *Boston Post*, „neměli jsme ani zdání, že agentům amerických tajných služeb to tak pálí.“ V reportáži uveřejněné na stránkách časopisu *Time* se o projektu jednoduše píše jako o „Úchvatném tunelu“. Čestná úloha to celé sumarizovat nicméně připadne listu *New York Herald Tribune*. Vedle podrobného popisu tunelu a všech jeho důmyslných technických vymožeností článek hrdě konstatuje, že tunel představuje mimořádně troufalý podnik a že je to „příběh, na jehož motivy se točí thrillery“.

Není dychtivějšího čtenáře veškerých těchto mediálních výstupů než samotného ředitele CIA, zavalitého veterána zpravodajských služeb s brýlemi na nose a obligátní dýmkou v ústech, Allena Dullese. Pro Berlín má slabost. Byl to jeho první zahraniční post coby éléva ve službách amerického ministerstva zahraničí v éře Výmarské

republiky, bezprostředně po první světové válce. Jakožto vysoce postavený činitel Úřadu pro strategické služby (OSS) strávil druhou světovou válku ve Švýcarsku, odkud řídil agenty působící uvnitř třetí říše i mimo ni. Když americké síly v červenci 1945 konečně dorazily do Berlína, Dulles tam okamžitě odletěl a zřídil si v Dahlemu svou operační základnu, kterou následně převzala CIA. Vede agenturu už tři roky. Oficiálně se on ani agentura k operaci nevyjadřují. V zákulisí si však vychutnává zásluhy.

Agentura tuto publicitu vítá. Mnozí z jejích kritiků v Kongresu i jinde na ni pohlížejí s despektem a vyjadřují pochybnosti o užitečnosti jejích tajných operací. Anebo o jejich mravnosti. Či o jejich nákladech (jejich rozpočty jsou totiž tajné). Hned při své další návštěvě Berlína se Dulles vydá v doprovodu hloučku novinářů do Rudowa. „Co říkáte tomu tunelu?“ vyptávají se ho. „Tunelu? Jakému tunelu? Vy vidíte nějaký tunel?“ opáčí ředitel CIA s kamennou tváří.⁵

Část z vybavení objeveného Sověty v tunelu je očividně britské provenience. V Londýně se však novinové titulky věnují mediálně nepoměrně vděčnějšímu tématu. Nově zvolení vrcholní představitelé Sovětského svazu, prezident Nikolaj Bulganin a navenek žoviální první tajemník ústředního výboru komunistické strany Nikita Chruščov, kteří ve funkcích nahradili Josefa Stalina, jsou na oficiální státní návštěvě Velké Británie. Jedná se o první cestu sovětských představitelů do Londýna od bolševické revoluce. Panují vysoká očekávání, že by se návštěva mohla stát počátkem všeobecného tání v hluboce zamrzlých diplomatických vztazích. Duch optimistických příslibů kulminuje 22. dubna návštěvou sovětské delegace na hradě Windsoru a jejím přijetím u Jejího Veličenstva královny.

Od objevení tunelu však neuplynulo ještě ani čtyřiařicet hodin a tisková konference v Berlíně se má teprve konat. Z Kremlu do centrály KGB v Berlíně je tedy odeslána spěšná zpráva, že o britské účasti

na výstavbě a provozu tunelu nesmí padnout ani zmínka. V podobném duchu instruuje britský premiér, sir Anthony Eden, také centrálu SIS. Vysokou diplomatickou partii rozehrávanou ve Whitehallu nesmí nic narušit. Britští diplomaté referující domů o tom, jak na tunel reaguje veřejné mínění v Německu a východní Evropě, jsou záměrně ponecháni v nevědomosti ohledně podílu jejich vlastní země na této operaci. Totéž platí i pro britskou veřejnost. Londýnský tisk každopádně o inkriminované události projevuje podivný nezájem a nakládá s ní nezvykle diskrétně. Brzy poté východní Němci uzavřou svůj konec tunelu a americké budovy v Rudowě jsou definitivně opuštěny. Po nějaké době tunel upadne v zapomnění.

Přesto si zaslouží, abychom si ho připomínali. Jak uvedl list *New York Herald Tribune*, jeho příběh nepostrádá všechny ingredience prvotřídního thrilleru. A jako všechny dobré thrillery z období studené války má i jeho historie počátek na jiném místě a v jiném čase. Ve skutečnosti je to totiž příběh dvou měst.